

14

**Millî Mücadele
Döneminde
Amasya**

**Amasya
During
the National Struggle**

Mehmet Evsile

Millî Mücadele Döneminde Amasya*

*Mehmet Evsile***

Özet

Amasya, Millî Mücadele tarihinde önemli yeri olan şehirlerden biridir. Atatürk, Samsun'a çıkışından sonra 12 Haziran 1919 tarihinde Amasya'ya gelmiş ve millî faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. Daha Samsun ve Havza'da iken ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında tespitlerde bulunmuş ve bu hazırlıklarını Amasya'da tamamlamıştır. 12-26 Haziran 1919 tarihleri arasında Amasya'da bulunduğu sırada Millî Mücadele'nin rotasını tespit eden "Amasya Tamimi" 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da yayınlanmıştır. Bu genelgenin özü, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" sözü ile ifade edilebilir. 20-22 Ekim 1919 tarihinde de Amasya Görüşmeleri yapılmış; bu görüşmelerin sonunda imzalanan "Amasya Protokolleri" yayınlanarak Meclis-i Mebusan'ın toplanmasının yolu açılmıştır. Cumhuriyet döneminde, 24 Eylül 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı olarak yaptığı Amasya ziyaretinde Atatürk, Amasya Protokollerinin önemini, "Ben, milletin mevcudiyetine hürmet, iradesine riayet şartını esas olarak ihtiva eden bir itilafnameyi o üyeye burada imza ettirmiştım. İşte bu itibarla Amasya, İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevkie sahip olmuştur." Sözleriyle ifade etmiştir. Millî Mücadele yıllarında Amasya'da Atatürk'ün rehberliğinde 14 Haziran 1919 tarihinde bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak millî faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 7 ve 8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri doğrultusunda Amasya'dan da Millî Mücadele'ye ciddi katkılar sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından sonra Atatürk, 24 Eylül 1924, 18 Eylül 1928, 22 Kasım 1930 tarihlerinde çeşitli vesilelerle Amasya'ya gelerek halk ile görüşmeler yapmıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk ve Amasya, Amasya Tamimi, Amasya Görüşmeleri, Amasya Protokolleri

* Bu makale, yazarın *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nin 1998 tarihli 40. sayısında yayınlanan "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri" başlıklı makalesinin gözden geçirilmiş ve bazı ilâvelerle yeniden düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mevsile[at]amasya.edu.tr, ORCID: 0000 0001 5289 8703

Amasya During the National Struggle

Abstract

Amasya is one of the important cities in national struggle. After Atatürk landed on Samsun, he came to Amasya in 12th June, 1919 and continued his activities here. When he was in Samsun and Havza, he declared some decisions about the position of the country in those years and he ended his preparations in Amasya. During his stay in Amasya between 12 and 26 June 1919, the "Amasya Declaration", which determined the course of the National Struggle, was published in Amasya on 22 June 1919. The core of these decisions can be described with these words " the independence of the nation is saved by the determination and the decision of the nation". The Amasya negotiations were made between 20 and 22 October 1919 and after these negotiations "Amasya Protocols" were signed and published which resulted in assembling Chamber of Deputies (Ottoman Empire). After Republic was established, Atatürk as the President of Türkiye visited Amasya on 24th September, 1924, he expressed the importance of the Amasya Protocol with these words "I had the honor of having that member sign an agreement here, which fundamentally embodies respect for the existence and compliance with the will of the nation. Therefore, Amasya has always held a position of great importance in the history of Revolution and the Republic". In National Struggle period, Association for the Defence of the Country was established with the guidance of Atatürk in Amasya on 14th June, 1919 and performed its national activities. On 7 and 8 August 1921, Amasya also made significant contributions to the National Struggle in accordance with the Tekâlif-i Milliye Orders. After the declaration of Turkish Republic, Atatürk visited Amasya on 24th September 1924, 18th September, 1928, and 22nd October 1930 for various reasons and made meetings with the local people.

Keywords

Atatürk and Amasya, Amasya Declaration, Amasya Negotiations, Amasya Protocols

1. Giriş

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarihe kadar Musul İngilizler, Antalya ve çevresi İtalyanlar, Adana, Antep, Maraş ve Urfa önce İngilizler, daha sonra Fransızlar ve İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu bölgesi Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

Yine Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Amasya Tamimi'nin yayınlanmasına kadar İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa, I. Ve II. Tevfik Paşa, I. Ve II. Damat Ferit Paşa kabineleri olmak üzere toplam beş hükümet iş başına geçmiştir.

İşte ülke topraklarının önemli bir kısmının işgal edildiği ve İstanbul'da siyasal istikrarın bulunmadığı bir dönemde Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a çıkmıştır. Ülkedeki genel istikrarsızlığa paralel olarak özellikle Karadeniz bölgesinde bir de güvenlik sorunu bulunmakta idi. Mustafa Kemal Paşa'nın görevi, bölgedeki güvenliği sağlamak, yöredeki silah ve cephanenin İstanbul'a gönderilmesini temin etmek, ayrıca bazı örgütlerin asker toplamasını önleyerek, bunları kapatmaktı. Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişliği talimatına, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki arkadaşları vasıtasıyla daha geniş yetkiler de ilâve ettirmişti.¹

2. Karadeniz Bölgesindeki Güvenlik Problemleri

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkar çıkmaz üzerinde durduğu konulardan biri, Anadolu'nun diğer bölgelerinde açılmış bulunan Müdafaa-i Hukuk ve Redd- İlhak Cemiyetleri ile temasa geçmek; ikinci olarak da Pontusçu Rum çetelerinin bölgede meydana getirdiği güvenlik sorununu çözmek olmuştur. Bu konuda Samsun ve Havza'dan İstanbul'a çektiği telgraflar bilinmektedir. Ancak bölgedeki güvenlik sorununun kökü, daha Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar gitmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi'nden aldığımız belgelerde bazı bilgiler yer almaktadır. 11 Mayıs 1917 tarihinde Giresun Kaymakamlığı'ndan Trabzon Vilâyeti kanalı ile III. Ordu Komutanlığı'na gönderilen bir yazıda, bölgedeki Rum Vasil Çetesi'nin faaliyetleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:²

2 Mayıs 1917 tarihinde kendilerini izleyen müfrezenin önünden kaçarak Çambaşı-Mesudiye-Koyulhisar kazalarının sınırlarının birleştiği yerdeki bir Rum köyüne girmişlerdir. Birkaç saat sonra takip müfrezesi ile şâkîler arasında silahlı çatışma başlamış ve şâkîlerden ikisi yaralanmıştır. Ertesi gün bölge halkının yardımı ile tekrar Karahisar'ın (bugünkü Şebinkarahisar) Kırık nahiyesine doğru kaçtıkları anlaşılmıştır. Maden köyü halkı şâkîleri iase etmiş, yaralılarına at vermiştir. Köy halkından Yorgioğlu Nikola ile bir kılavuz, çeteye yardım ettikleri için tutuklanmışlar ve bu çetenin hareketi sona erdirilmiştir.

¹ Tuncer Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul: 1991, s. 68.

² *Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi*, Klâsör: 2883, Dosya: 335- B, Fihrist: 7-1.

Ancak Ordu, Giresun, Mesudiye, Koyulhisar kazaları sınırları civarında bulunan Kavurdbükü, Kavaklıca, Araşar, Açış, Madenalan, Sinanlı, Oluklu, Darginca köylerinin bu gibi çetelere yardımcı olmaları, sahilden Koyulhisar istikametine sevk edilmiş olan Rumların, yayla zamanı olması ve yolların ulaşımına açık bulunması dolayısıyla adı geçen bölgeye gelip eşkıyalık faaliyetlerine devam etmeleri ihtimaline karşı gereken önlemlerin alınması istenmiştir.

Bu çetenin izlenmesi faaliyetlerine Sivas Valiliği de katılmış ve Trabzon Valiliği'ne kendi sorumluluk bölgesindeki durum hakkında bilgi vermiştir. Sivas Jandarma Alay Komutanlığı'ndan bir birliğin, adı geçen çeteyi izlediği, ancak Akköy-Keşap üzerinden Giresun istikametine giderek Sivas Valiliği sorumluluk bölgesinden çıktığı anlaşılmaktadır. Çetenin daha sonra Bulancak'ta bir süre beklediği, buradan kayıklarla denize açılarak firar ettiği görülmektedir.³

Rum Vasil Çetesi'nin ele geçirilmesi için III. Ordu Komutanlığı, Trabzon Valiliği, Giresun Sahil Mıntıka Komutanlığı, 2. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve III. Ordu Menzil Müfettişliği arasında yazışmalar yapılmış ise de kesin bir sonuç alınmadığı belgelerden anlaşılmaktadır.⁴

Kesin sonuç alınamamakla birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında ordu birliklerinin müdahaleleri ile bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri bir noktada kontrol altında tutulabilmiştir. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, ordular küçültülüp, silahlarının önemli bir kısmı ellerinden alınınca, artık hükümetin Rum çetelerine karşı bölge halkını savunmak için hiçbir kuvvete sahip olmadığı görülmüştür. Bu durum karşısında Pontus Rum çeteleri genel olarak daha saldırganlaşmışlardır. Türk askerlerinin ellerinden silahlarının alınmasına karşılık, özellikle İngiltere'nin Samsun'a asker çıkardığı zaman bölgedeki Rum çetelerine 10 bin adet silah dağıtılmıştır. Buna ilâve olarak Karadeniz bölgesinde sayıları az olan Rum nüfusu çoğaltmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresinde yaşayamayan Rumlar, vapurlarla Samsun ve çevresine çıkartılarak Türk topraklarına yerleştirilmişlerdir.

Yurt dışından takviye suretiyle bölgedeki Müslüman nüfusun çoğunluğuna yetişmek mümkün olamayacağı için, Rum çeteleri artık çekinmeden, açıkça Müslüman çoğunluğu ortadan kaldırmak siyaseti gütmüşler, rast geldikleri Müslümanları öldürmeye ve daha sonra katliam yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde Rum çetelerinin mezalimine sahne olan 13 kaza merkezi şu şekilde tespit edilmiştir: Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü (Vezirköprü), Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara.⁵

Pontus çetelerinin faaliyet alanları bakımından Amasya Sancağı önemli bir yer tutmakta idi. Pontus davasını iddia edenlerin kendi tarihî rivayetlerinde Amasya'nın Pontus hükümet merkezi olduğu ileri sürülüyor, Amasya ve çevresinde bu açıdan çok ciddi

³ ATASE Arşivi, Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7.

⁴ ATASE Arşivi, Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-2, 7-3, 7-5, 7-9 ve 7-10.

⁵ *Pontus Meselesi*, Haz. Yılmaz Kurt, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yay., 1995, s. 188.

faaliyet içerisinde bulunuyorlardı. Amasya şehir merkezinde Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan 1920 yılı sonuna kadar Rum çeteleri tarafından işlenen cinayetlerin sayısı 23 civarındadır. Bu cinayetlerde sadece Amasya şehir merkezinde öldürülen Müslüman sayısı 25'tir. Bundan başka 4 Müslüman yaralanmış, 17 köye saldırı yapılarak eşya ve hayvanlar gasp edilmiştir. Bu köylerden ayrıca 500 liralık ticaret eşyası çalınmış ve 31 diğer hırsızlık ve gasp olayı ortaya çıkarılmıştır.⁶

Karadeniz bölgesindeki asayişsizlik olayları, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan gönderdiği 25 Mayıs 1919 tarihli raporda da teyit edilmektedir. Bu raporda özetle şu görüşlere yer verilmiştir:

"Seferberliğin başlangıcında liva dahilinde, özellikle asker kaçaklarından ve Müslüman, Rum, Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı oluşan birtakım çeteler, adi hırsızlıkla ara sıra da öldürmelerle meşgul olmuşlar, Rum ve Ermeni sürgünü esnasında bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çeteler ise, siyasî bir hüviyet kazanmıştır. Rusların istilâsı başlayınca, memleket içinde karışıklık meydana getirmek için bunlar Ruslar tarafından da teşvik ve denizden desteklenmişlerdir.

Rusların yenilgisinden ateşkese varıncaya kadar olaylar ve eşkıyalık devam etmiştir.

Bugün liva dahilinde Ünye çevresinde bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çeteleri yok denecek kadar az ve faaliyetleri hissedilmeyecek derecede etkisizdir.

Ateşkesten sonra bütün Rumlar, Yunanlılık millî emelleri ile her tarafta şımardıkları gibi, bu bölgede Pontus hükümetinin kurulması gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasî bir hüviyet kazanmışlardır.

Liva dahilinde ezici çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar da ürkek bir vaziyette, mal ve geleceklerinin hukukundan, kötü olaylar karşısında kırılmaktan endişe duyuyorlar. Buraya geldiğimi haber alan köylüler, bizzat gözyaşları içinde başvurarak durumlarını arz etmekte ve bunlardan bazıları kendilerine saldıran Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten kaçınmaktadırlar. Bu durumun getirdiği bütün tedbirlere başvurulmuştur."⁷

5 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan gönderdiği ikinci raporunda ise, Mustafa Kemal Paşa özellikle Amasya çevresindeki Rum faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir:

"Rumlar nisbetsiz derecedeki azınlıklarına rağmen Sivas Vilâyetinin Amasya ve Tokat sancaklarında da aynı Canik livasında olduğu gibi çetecilik ve siyasî amaçlı örgütler kurup faaliyet gösteriyorlar. Bugün özellikle Canik'le sınırlı olması sebebiyle Amasya livası sınırları içinde yirmi bir Rum çetesi görülmektedir. Bunların liderleri, faaliyet gösterdikleri yerler ve çıkardıkları en son olaylar kayıtlara geçmiştir. Tokat livasında da

⁶ Pontus Meselesi, s. 262.

⁷ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 1982, s. 30-32. (Belge: 29).

dikkat çekici olmak üzere Canik livası hududunda, Amasya'nın Lâdik ilçesi doğusunda Erbaa ilçesinde, kısmen de Niksar'da avenesi kuvvetli beş Rum çetesi vardır.

Hristiyan azınlıkları şımartıp, çılgınca hareketlere yönelten Rum ve Ermeni kundakçıları, güvenliği yabancılara karşı bozuk göstermek için işgal ve müdahaleyi davet etmek, özellikle yabancı subayların bulunduğu yerlerde hükümetle hiç temas etmeyerek doğruca yabancılara müracaat etmek suretiyle Müslümanlar aleyhine olaylar çıkartılması gibi tutum ve davranışlarını sürdürüyorlar.”⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın bir taraftan ülke bütünlüğünün sağlanması yolunda millî cemiyetlerle diyalog kurduğu, diğer taraftan Karadeniz bölgesindeki asayişsizlik durumuna çareler aradığı bir sırada İstanbul'da peş peşe gelen hükümetlerle siyasal istikrar bozulmuş ve hükümet üzerindeki İngiliz baskısı iyice artmıştır. Bu baskının bir sonucu olarak İngilizlerin isteği ile 8 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geri çağırılmıştır.⁹

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmek gibi bir niyeti yoktur. Nitekim o günleri Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır: “Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleri ile temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, millî teşkilât kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri çağırma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, millî teşkilât ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, âsî duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsî olma niteliğinden çıkartılması, mutlaka bütün milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir heyet adına olması gerekli idi.”¹⁰

Konuyu siyaset bilimi açısından değerlendiren Prof. Dr. Sina Akşin, şu yorumu yapmaktadır: “Mustafa Kemâl'in İstanbul'a çağırılması, O'nun Anadolu'daki durumunu etkilemiştir. En azından elindeki geniş yetkileri artık eskiden olduğu gibi kullanamayacaktır. Bunun için Anadolu'da giriştiği teşebbüs ve faaliyetleri, tamamen kendi inisiyatifinde olan kişisel faaliyetler olmaktan çıkartıp, bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir heyetin ortaya çıkması, kendisinin de bu hareketin önderi olması gereği ortaya çıkmıştır. Bu, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde elde edilecektir. Ancak kongrelere kadar komutan arkadaşlarının da bu statüyü kabul etmeleri gerekiyordu. Amasya toplantısı ve kararları bunu sağlayacaktır.”¹¹

⁸ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, s. 34-36 (Belge: 34).

⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1995, s. 20.

¹⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 21.

¹¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, 2. Baskı, C. 1, İstanbul: Cem Yay., 1992, s. 423.

10 Haziran 1919 tarihinde Havza'da yayınladığı bir tamimle Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişliğinden¹² ulusal önderliğe geçişin hazırlıklarına başlamıştır. Bu tamime göre, bazı yerlerdeki Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri, milletin hukuku ve istiklâlini müdafaa gayesiyle kendisinin girişimlerde bulunmasını istemişlerdir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, millî emeller uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağına mukaddesatı üzerine söz verdiğini bildirmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadelenin önderliğine aday olmuştur.¹³

3. Atatürk'ün Amasya'ya Gelişi ve Amasya'daki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, Havza'da bu tamimi yayınladıktan sonra 12 Haziran 1919 günü Amasya'ya geçmişler¹⁴ ve burada coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmışlardır. Karşılama da şehrin önde gelen kişileri hazır bulunmuşlardır: Hacı Hafız Tevfik Efendi (Müftü, İl Genel Meclisi Üyesi), Abdurrahman Kâmil Efendi (Vaiz), Topçuzâde Mustafa Bey (Belediye Başkanı), Hoca Burhaneddin Efendi, Şeyh Cemaleddin Efendi, Harputîzâde Hasan Efendi, Ali Efendi (Eytam Müdürü), Hacımahmutzâde Mehmet Efendi, Miralayzâde Hamdi Efendi, Kofzâde Hafız Mustafa Efendi, Şirinzâde Mahmut Efendi, Melekzâde Süleyman Efendi, Kahvecizâde Mehmet Efendi, Veysibeyzâde Sıtkı Bey, Seyfizâde Ragıp Efendi, Arpacızâde Hürrem Bey, Topçuzâde Hilmi Bey, Yumukzâde Hamdi Efendi, İsmail Hakkı Paşa, Yörgüçzâde Rasim Efendi, Lütfi Bey, Komiser İsmail Bey, Komiser Muavini Osman Efendi, Abdurrahman Rahmi Efendi (Telgraf Memuru).¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'ya geldiği gün hükümet konağında misafir edilmiştir. Daha sonra Amasya'da kaldıkları sürece 5. Kafkas Tümeni'nin karargâhı olan Saraydüzü Kışlası'nda ikamet etmiştir. Amasya Tamimi de bu binadan bütün yurda duyurulmuştur.¹⁶

Amasya'ya gelir gelmez Mustafa Kemal Paşa'nın ilgilendiği ilk konu, Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında vatandaşları aydınlatmak ve şehrin ileri gelenlerini bu konuda teşvik etmek olmuştur. İlk olarak bu konu ile ilgilenmesinin önemli gerekçeleri vardır. Çünkü halkın cemiyetler halinde teşkilatlanarak kendi haklarını savunmaya başlaması, Millî Mücadelenin en önemli temellerinden birini oluşturmuştur. Bu şekilde halk, kendi kaderine sahip çıkarak, geleceğini de tayin etmek istemiştir. Çünkü oturdukları topraklar için İstanbul'daki hükümet tarafından, kendi

¹² Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a çıktıktan yaklaşık bir ay kadar sonra İstanbul Hükümeti, yaptığı bir düzenleme ile ordu birliklerini üç müfettişlik bölgesine ayırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın sorumluluk sahası, Üçüncü Ordu Müfettişliği olarak tespit edilmiştir. 14 Haziran 1919 tarihinden itibaren Mustafa Kemal Paşa, resmî yazışmalarında "Üçüncü Ordu Müfettişi" sıfatını kullanmıştır. Bkz. Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1995, s. 69-70.

¹³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, s. 423-424.

¹⁴ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, Ankara: Yeşilirmak Kitabevi, 1992, s. 24.

¹⁵ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 27.

¹⁶ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 104.

isteklerine aykırı çözüm yoluna gidileceği şüphesi belirmiştir. İşte bu sebeple halk, cemiyetler kurarak, kongreler tertipleyerek bu tür çözümlere izin vermeyeceğini İstanbul'a ve dünyaya açıklayabilmiştir.¹⁷ Bu yapı, millet hakimiyeti fikrinin temelini teşkil etmiştir. Bu hususu dikkate alan Mustafa Kemal Paşa, kendisini dinleyenlere şunları söylemiştir: “Memleketin her tarafında ateşli çalışmalar başladı. Türk vatanseverlerinin gayretiyle batı memleketlerinde millî cepheler kuruldu. Güneyde Fransızlarla elbirliği yapan Ermenilere karşı saldırmaya başladılar. Amasyalılar ne duruyorsunuz? Burada da mutlaka her türlü haklarımızı korumak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmalıyız.”¹⁸

Amasyalılar, Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğini yerine getirmek üzere çalışmalara başlamışlardır. Müftü Tefvik Efendi'nin başkanlığında şehrin ileri gelenleri, cemiyetin kurulabilmesi için aralarında bir toplantı yaptıktan sonra nüfuzlu aileler tek tek ziyaret edilerek konu hakkında bilgi verilmiştir. 14 Haziran 1919'da Atik-Âlî Mektebinde genel bir toplantı yapılmıştır. Toplantı devam ederken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da toplantının yapıldığı yere gelmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, burada, bu cemiyeti kuranların ülkeye ve millete faydalı hizmetler yapacaklarına olan inancını ifade ederek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışma şeklini izah etmiştir. Bundan sonra cemiyet üyelerinin ve başkanının seçimi gerçekleştirilerek Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu tamamlanmıştır.

Müftü Tefvik Efendi'nin başkanlığında kurulan cemiyette şu üyelerin görev aldıkları tespit edilmiştir: Abdurrahman Kâmil Efendi, Hoca Bahaeddin Efendi, Şeyh Cemaleddin Efendi, Harputîzâde Hasan Efendi, Belediye Başkanı Topçuzâde Mustafa Bey, Eytam Müdürü Ali Efendi, Topçuzâde Hilmi Efendi, Hacımahmutzâde Mehmet Efendi, Miralayzâde Hamdi Bey, Kofzâde Mustafa Efendi, Şirinzâde Mahmut Efendi, Melekzâde Süleyman Efendi, Veysibeyzâde Sıtkı Bey, Seyfizâde Ragıp Efendi, Yumakosmanzâde Hamdi Efendi ve Arpacızâde Hürrem Efendi.¹⁹

Ülkenin her tarafında, herhangi bir aksaklık ortaya çıkması halinde olaylardan haberdar olabilmek ve kurulması planlanan cemiyetlerden halen çalışmalarına devam edenler olup olmadığını öğrenmek için daha Havza'da iken Anadolu'nun her yerine telgraflar çekilmiştir. 8 Haziran 1919'da Diyarbakır Valiliği'nden Kürt Kulübü hakkında bilgi veren bir telgraf alınmıştır. Bu telgrafta Diyarbakır'daki Kürt Kulübü'nün İngilizlerin teşviki ile bir Kürdistan kurulması amacını izlediği ve Dernekler Kanunu'na uymadığı için kapatıldığı bildirilmiştir.²⁰ Bunun üzerine 15 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan Diyarbakır Valiliği'ne konu ile ilgili olarak şu telgrafi çektirmiştir: “Bütün memleketin varlığını ve bağımsızlığını kurtarmak için birleştiği şu tarihî günlerde, bir yabancı milletin himayesine sığınarak aşağılık ve tutsak yaşamayı yeğ

¹⁷ Tuncer Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, s. 63.

¹⁸ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 43.

¹⁹ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 43.

²⁰ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 52.

tutan her türlü görüşün, memleketi ayrılıklara düşürecek her türlü derneğin dağıtılması, pek vatani ve gerekli bir görev olmakla Kürt Kulübü hakkındaki hareket tarzınız acizlerince de pek uygun görülmüştür. Şu kadar ki, İtilaf devletlerinin hak zedeleyici tutumları sonucu İzmir'in Yunanlılara işgal ettirilmesi etkisiyle ülkenin en ücra köşesinde bile doğan büyük pişmanlık her türlü siyasal ihtiraslar ve çıkardığı amaçlardan temiz olmak üzere Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini doğurmuş ve cemiyetlere, hangi siyasi zümreye bağlı olursa olsun, her Türk, her Müslüman katılmış ve millî vicdanın eylemli olarak gösterilmesi, bütün cihana bu suretle duyurulmuştur. Bu nedenle Diyarbakır ve bağlı yerlerinde Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin oluşmasına yardımcı olunmasını salık veririm. Ve Kürt Kulübü'nün üyeleriyle bugünkü aciz telgraf yazım çerçevesinde görüşülerek uzlaşmak uygundur efendim."²¹

Bu telgraftan Mustafa Kemal Paşa'nın, ülkenin her yerinde millî cemiyetlerin kurulmasına ne kadar önem verdiği ve buna bağlı olarak bu cemiyetlerin Millî Mücadele açısından yüklendiği fonksiyon bir kere daha anlaşılmaktadır.

15 Haziran 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa'nın ilgilendiği diğer bir konu da Birinci Dünya Savaşı sırasında Halep'te görevli iken tanışmış olduğu Irak aşiret reislerinden Acemi (Uceymî) Sadun Paşa'ya bir mektup göndererek, kutsal hilâfet makamı etrafında toplanmanın gerekliliği hakkındaki görüşlerini ifade etmek olmuştur.²²

18 Haziran 1919 günü Edirne'de I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e çekilen telgraf, adeta Amasya Tamimi'nin sinyallerini vermektedir. Diyarbakır Valiliği'nden sonra Edirne'deki Kolordu Komutanlığı ile temasa geçilmiş olması, doğusu ve batısı ile ülke bütünlüğünün gözetilmiş olduğu hususunu ispat etmektedir. Cafer Tayyar Bey'e gönderilen telgrafın içeriği şöyledir:

"Millî istiklâlimizi boğan ve ülkemizin bölünmesini hazırlayan İtilaf devletlerinin çalışmaları ve merkezî hükümetin çaresiz durumu bilinmektedir. Millet geleceğini bu şekilde bir hükümete teslim etmek, yıkılmaya boyun eğmek demektir. Bütün Anadolu halkı, millî istiklâli kurtarmak için baştan aşağı tek vücut bir hale getirilmiş ve bütün komutanlar ve arkadaşlarımız yüksek bir özveri ile ortak bir karar etrafında toplanmışlardır.

Vali ve mutasarrıfların hemen tamamı da bu halka etrafına alınmıştır. Bu yüce hedef için Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri yaygınlaştırılmıştır. Anadolu'daki örgütlenme kaza ve nahiyelere kadar genişletiliyor. İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan teşkili hakkındaki İngiliz propagandası ve bunun taraftarları da bertaraf edildi. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilâyeti Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile de el ele vermek ve bütün Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak

²¹ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 52-53.

²² Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 49.

Cemiyetlerini birleştirmek ve Anadolu ve Rumeli'deki bütün vilâyetlerin temsilcilerinden oluşacak kuvvetli bir merkez kurulu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kurulun İstanbul'un denetiminden ve yabancı devletlerin baskı ve denetiminden tamamıyla kurtulması ve milletin gür sesini dünyaya duyuracak şekilde Anadolu'nun merkezinde ve en uygun olarak Sivas'ta toplanması uygun görülmüştür. Gerekirse İstanbul'da olağanüstü yetkilere sahip olmak üzere bir temsil heyeti bulundurulabilir. Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyeleriyle fikir alışverişinde bulunmuştum. Şimdi zamanı geldi, gerekirse gizlice görüşerek derhal örgütlenmelerde bulunulmasını ve buraya kıymetli bir iki kişinin üye olarak ve kimliklerini gizleyerek Samsun veya demiryolu üzerinden yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne ilinin vekil ve koruyucusu olmak üzere Anadolu'da beni temsil ettiklerine dair bir belgenin imzanızla ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Bu istiklâl amacı sağlanıncaya kadar tamamıyla milletle birlikte özveri ile çalışacağıma mukaddesatım üzerine yemin ve bunu gördüğüm millî arzu üzerine her tarafa bildirdim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kesindir. Bu karar bütün arkadaşlarımızın karar ve görüşlerine dayanmaktadır. Gözlerinizden öperim. Telgrafın ulaştığının bildirilmesini bekliyorum.”²³

Cafer Tayyar Bey'e gönderilen bu telgraf metninin dikkat çeken bir yönü, Sivas'ta millî bir kongre toplanması kararının ilk defa dile getirilmiş olmasıdır. Diğer dikkat çekici husus, Trakya bölgesinin de ülke bütünlüğünden ayrı düşünülmemeyeceğini bir defa daha teyit etmesidir. Çünkü mütareke döneminde Edirne'de kurulan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hedeflerinden biri, eğer İstanbul'daki hükümet, özellikle Doğu Trakya bölgesini koruyamazsa, buradaki Türk varlığını korumak üzere geçici bir hükümet kurma düşüncesi idi.²⁴ Ancak bu belge ile, Trakya halkına da gereken güvence verilmiş, onların da ülke bütünlüğü içerisinde düşünüldüğü mesajı ciddi bir şekilde ulaştırılmıştır.

19 Haziran 1919 tarihinde Hüseyin Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa, Amasya'ya gelmişlerdir. Hüseyin Rauf Bey, İstanbul'dan Bandırma'ya geçmiş, önceden Mustafa Kemal Paşa ile verdikleri karar gereği İzmir cephesine yakın olan bölgeleri dolaşmıştır. Balıkesir, Manisa, Alaşehir havalisini dolaşarak Afyonkarahisar'a uğramış ve oradan da Ankara'ya Ali Fuat Paşa'nın yanına gelmiştir. Yaptığı temaslar ve topladığı bilgilerden istifade edilmiştir. Amasya'daki karşılama anını Ali Fuat Paşa hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

“Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Amasyalıların candan tezahüratı ile karşılandık. Tören cidden parlaktı. Bizi karşılamaya hemen hemen kasabanın bütün halkı çıkmıştı. Arabalardan indiğimiz zaman Paşa,

²³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, 1981, C. III, s. 910-914. (Vesika: 19)

²⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1977, s. 23

- Sizleri zahmete soktuk, fakat buluşmamız iyi oldu, dedi. Hepimizin ellerini hararetle sıktı.”²⁵

20 Haziran 1919 Cuma günü Mustafa Kemal Paşa'nın teşviki ile Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından, binlerce kişinin katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. Mitingin Cuma günü yapılması, köylerden gelen halkın da katılmasına imkân vermiştir. Mitingde konuşan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin geleceği ile ilgili aşamaları birer birer açıklayarak, bir millî silkinme ile geçirilen felâketlerin mutlu bir sonuca ulaşabileceğini ifade etmiştir.²⁶

4. Amasya Tamimi (22 Haziran 1919)

22 Haziran 1919 günü, artık tarihî bir gündür. Ülkenin bütün bölgelerindeki işgal olayları, millî cemiyetlerin faaliyetleri, İstanbul'daki hükümetin tavırları, bölgenin güvenlik sorunu ve daha pek çok konu üzerinde çalışılarak bir durum değerlendirmesi yapılmış ve bazı kararlara varılmıştır. Türk tarihinde önemli bir yeri olan Amasya Tamimi, bugün açıklanmış ve bütün ülkeye duyurulmuştur. Amasya Tamimi'nin içeriği şöyledir:²⁷

- 1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir. Merkezî hükümet, İtilaf devletlerinin baskı ve kontrolü altında bulunduğu için üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür bir sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı zorunludur. Bunun için her taraftan gelen teklif ve millî istek üzerine Anadolu'nun her bakımından en güvenli yeri olan Sivas'ta millî bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün illerin her sancağından parti farkı dikkate alınmaksızın milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı, bu iş, millî bir sır olarak tutulmalı, gösterişe meydan verilmemeli ve temsilciler, gerektiğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar.
- 2- Doğu illeri adına, 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Bu kongre için zikredilen illerin Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinden seçilmiş üyeler Erzurum'a doğru yola çıkmışlardır. O tarihe kadar öteki il temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas genel kongresine katılmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

²⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, s. 70.

²⁶ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 75-77.

²⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 915-916 (Vesika:26). Burada sadece tamim edilen maddeler bulunmaktadır. Bu tamimi yürütmekle ilgili kurum ve kişiler ile o günkü bazı sorunlara çözüm getiren diğer maddeler yer almamıştır. Bu maddelerle birlikte Amasya'da alınan kararlar, Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 73-74'ten alınmıştır.

- 3- Bu maddelere göre temsilcilerin, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri, belediye başkanlıkları ve diğer usullerle seçimi ve hareketleri ve isimlerinin bildirilmesini rica ederim.
- 4- Bu mutabakatın uygulanmasına Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Komutan Vekili Albay Cevdet Bey, 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Cemâl Paşa, 12. Kolordu Komutanı Albay Selâhattin Bey, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı idarî ve askerî kişiler tarafından çalışılacaktır. Bundan başka eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Bayındırlık Bakanı Ferit Bey, Ayan Meclisi üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin fikir ve görüşü alınacaktır.
- 5- Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetlerinin telgraflarının çekilmeyeceği Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir. Bu husus kesinlikle reddedilerek haberleşmenin derhal sağlanması için tezahüratta bulunulacak, haberleşme sağlanıncaya kadar devam edilecektir.
- 6- Askerî ve millî örgütlenme hiçbir surette ilga edilmeyecektir. Komuta hiçbir surette ve hiçbir kimseye terk edilmeyecektir. Ülkenin herhangi bir bölgesinde meydana gelecek düşman işgali, bütün orduyu ilgilendirecek ve ortaya çıkacak duruma göre ülkenin savunması hep birlikte yapılacaktır. Bu sebeple komutanlar, derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silâh ve mühimmat kesinlikle elden çıkarılmayacaktır.

Bu kararların altında Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Albay Refet Bey ile Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım, kurmay heyetinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askerî makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve sivil makamlara şifreleyen bir memurun imzaları bulunmaktadır. Bu memurun Amasya Postanesi telgrafçılarından Abdurrahman Rahmi Bey olduğu tespit edilmiştir.²⁸

Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey ve Üçüncü Ordu Müfettişliği karargâhında bulunan görevliler, toplam 14 günlük bir ikametden sonra Erzurum'a gitmek üzere 26 Haziran 1919 günü Amasya'dan ayrılmışlardır.

5. Amasya Görüşmeleri ve Protokoller (20-22 Ekim 1919)

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine, yerine yeni hükümeti kurmakla Ali Rıza Paşa görevlendirilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'ya hemen bir telgraf çekerek yeni hükümetin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde oluşan millî teşkilât ve amaçlara saygılı olması halinde, Kuvâ-yı Milliye'nin yardımcı olacağını bildirmiş, yeni hükümetin, meclisin açılıp denetim görevine başlamasına kadar milletin mukadderatıyla ilgili herhangi bir taahhüde girmemesini, barış konferansı için millî davayı kavramış,

²⁸ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, s. 100.

güvenilir delegelerin seçilmesini istemiştir. Böylece Temsil Heyeti ile yeni hükümet arasında ortak bir görüş oluşturabilmek amacıyla karşılıklı yazışmalar başlamıştır. Taraflar arasında süren yazışmalar sonucunda iki tarafın daha yakın görüşmek, ayrıntılar üzerinde anlaşabilmek için Amasya'da bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştır.²⁹

Amasya Görüşmeleri 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Temsil Heyeti adına başkan Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ile İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında cereyan etmiştir. Amasya Mülâkatı olarak da anılan bu görüşmelerde şu konularda anlaşmaya varılmıştır:

- 1- Mondros Mütarekesi ile tespit edilmiş olan Türk vatanının bütünlüğünün ve istiklâlinin sağlanması,
- 2- Fen, sanayi ve iktisadî alanlarda alınacak yardımların bağımsızlığımızı tehlikeye düşürmeyecek, milletimizin menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde uzmanların tespitinden sonra meclisçe kabul edilmesi,
- 3- Müslüman olmayan unsurlara siyasî hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak mahiyette ayrıcalıklar tanınmaması,
- 4- Sivas Kongresi kararlarının öteki maddelerinin de Meclis-i Mebusan tarafından kabulü,
- 5- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hukuki bir teşekkül olarak kabulü ve Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da emin bir yerde toplanması.

Bundan başka taraflar arasında gizli kalması kararlaştırılan protokollerle de İzmir'in Yunanlılar tarafından tahliyesi için İstanbul Hükümeti tarafından protestoda bulunulması ve gerekirse gizli talimat ile halka mitingler yaptırılması, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kapı kapı dolaşıp kâğıt mühürlettirmesine mani olunması, yabancı parasıyla satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin yıkıcı yayınlarına son verilmesi, Aydın Kuvâ-yı Milliyesinin desteklenmesi, Millî Mücadele'ye katılmış memurların yerlerinden oynatılmaması, Batı Trakya göçmenlerinin sevk ve naklinin sağlanması, bazı komutanların askerlik mesleğinden çıkartılması ve bir kısım subayın divan-ı harbe verilmesine dair iradenin düzeltilmesi gibi konularda mutabakat sağlanmıştır.

Bu görüşmelerin önemli sonuçları şunlardı: Birincisi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde teşkil edilen millî teşkilât ve Temsil Heyeti, İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmıştır. İkincisi, Sivas Kongresi kararları İstanbul Hükümeti tarafından da kabul edilmiştir. Üçüncüsü, millî iradeyi hâkim kılacak meclisin toplanması için seçimlerin yapılmasının kabul edilmesidir. Dördüncüsü, millî davaya karşı çekingen davranan

²⁹ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul: Der Yay., 1991, s. 92.

birçok kimse, İstanbul Hükümeti'ne mensup bir bakanın Kuvâ-yı Milliye temsilcileri ile anlaşacağını görünce tereddütleri ortadan kalkmış ve millî hareketin yanında yer almışlardır.³⁰

Amasya Görüşmelerinin önemini Atatürk, 24 Eylül 1924 tarihinde Amasya ziyareti sırasında şu şekilde açıklamıştır: "Efendiler, milletin mevcudiyetini tanımayı küçüklük olarak görenler, kendilerinin Allah'ın gölgesi olduğunu iddia gafletinde, cüretinde, sahtekârlığında bulunanlar, en nihayet bu mukaddes varlığa ilk defa bu şehirde hürmete mecbur edilmiştir. Bu noktayı izah için bir iki kelime ilâve edeyim. Cümleliz hatırlarsınız ki, Sivas Kongresi'nden sonra Temsil Heyeti, milletin iradesini temsil etmek üzere teşekkül etmiş idi. Ben o heyetin başkanı idim. Demin izah ettiğim makam sahiplerinin bir üyesi, millet mümessilleriyle karşı karşıya gelmeyi kabul ederek İstanbul'dan buraya, Amasya'ya gelmişlerdir. Ben, milletin mevcudiyetine hürmet, iradesine riayet şartını, esas olarak ihtiva eden bir itilafnameyi o üyeye burada imza ettirmiştim. İşte bu itibarla Amasya, İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevkie sahip olmuştur."³¹

6. Amasya Halkının Millî Orduya Katkıları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulup, ülkenin kaderini eline aldıktan sonraki icraatlarına Amasya'dan da önemli katkılar sağlanmıştır. Batı cephesinin ihtiyacının karşılanması için Millî Savunma Bakanlığı'nın 28 Temmuz 1921 tarihli bir emri ile kurulan Yurtiçi Menzil Teşkilâtı içerisinde yer alan Çorum Menzil Bölge Müfettişliği bünyesinde Amasya'da bir Askeralma Komutanlığı ile 200 yataklı bir Askerî Hastane kurularak cephe gerisi hizmetine açılmıştır.³²

7 Mayıs 1922 tarihli Askerî Nakliye Yükümlülüğü Kararnâmesine bağlı olarak 27 Temmuz 1922 tarihinde Askerî Nakliye Yükümlülüğü güzergâhları tespit edilmiştir. Bu hususun uygulama alanı içerisine Amasya da girmiş ve Amasya, Erbaa ve Zile bölgelerinin nakliye vasıtaları Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan-Ankara hattının Samsun-Çorum bölümünde cepheye sevk edilen malzemenin taşınmasına yardımcı olmuştur.³³

Atatürk, Başkomutan olduktan sonra 7 ve 8 Ağustos 1922 tarihlerinde Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır. Her haneye belli yükümlülükler getiren 2 numaralı emrin uygulaması olarak Amasya'dan 3 bin 446 elbiselik, 10 bin 130 kat çamaşır, 124 çift kundura, 185 çift yemeni, 14 bin 141 çift çarık, 14 bin 584 çift çorap toplanarak ilgili Tekâlif-i Milliye komisyonuna teslim edildiği gibi,³⁴ halkın elindeki nakliye vasıtalarının

³⁰ Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2005, s. 183-184.

³¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi*, Haz. Mehmet Evsile, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999, s. 3.

³² Mehmet Evsile, *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*, Amasya: Cem Ofset, 1997, s. 14-15.

³³ Mehmet Evsile, *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*, s. 45.

³⁴ Mehmet Evsile, *Kurtuluş Savaşında Genel Levazım Hizmetleri ve Tekâlif-i Milliye Uygulamaları*, Amasya: Cem Ofset, 1998, s. 50.

yüzde 20'sinin ordu emrine alınmasını öngören 10 numaralı Tekâlif-i Milliye emrinin uygulamasına da katkıda bulunulmuştur. Buna göre, Amasya'da yükümlülük kapsamına giren nakliye vasıtasından 93 adet çift atlı araba, 125 adet mekkâre ve ester hayvanı, 119 binek ve koşum hayvanı, 352 merkep, 3 bin 93 öküz ve manda, 14 yaylı at arabası ve 1708 yaylı araba, ilgili komisyon tarafından cephe hizmetine alınmışlardır.³⁵

7. Sonuç

Amasya, Millî Mücadele döneminin önemli şehirlerinden biridir. Atatürk, Samsun ve Havza'daki çalışmalarından sonra 12 Haziran 1919 tarihinde Amasya'ya gelerek 26 Haziran 1919'a kadar çalışmalarını burada sürdürmüştür.

Daha Amasya'ya gelmeden önce bölgenin güvenlik problemleri hakkında tedbirler alınmıştır. 14 Haziran 1919'da Atatürk'ün rehberliğinde Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş; ülkenin doğu ve batı bölgeleri ile temaslar sağlanarak oralara Millî Mücadele düşüncesi ulaştırılmıştır. Nihayet 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi yayınlanarak Millî Mücadele olayının yol haritası ilân edilmiştir.

İkinci olarak 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile İstanbul Hükümeti adına Salih Paşa arasında Amasya Görüşmeleri yapılarak İstanbul'daki Mebusan Meclisi'nin açılması hususunda mutabık kalınmış, bu ve diğer kararlar birer protokol şeklinde yayınlanmıştır.

Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yayınlanmasından sonra Amasya halkı giyim eşyası ve nakliye vasıtası vererek millî orduya katkıda bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı olarak Atatürk 1924, 1928 ve 1930 yıllarında Amasya'yı üç defa daha ziyaret etmiştir. Böylece Amasya, İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevkie sahip olmuştur.

³⁵ Mehmet Evsile, *Kurtuluş Savaşında Genel Levazım Hizmetleri ve Tekâlif-i Milliye Uygulamaları*, s.68.

Kaynaklar / References

Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi Belgeleri

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7.

Klâsör: 2883, Dosya: 335- B, Fihrist: 7-1.

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-2.

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-3.

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-5

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-9.

Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-10.

Diğer Eserler

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*. 2. Basım. C. I. İstanbul: Cem Yay., 1992.

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 1982.

Atatürk, Kemal. *Nutuk. Cilt: III (Vesikalar)*. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1981.

Atatürk, Kemal. *Nutuk*. Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi. Haz. Mehmet Evsile. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Baykara, Tuncer. *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. İstanbul: 1991.

Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.

Evsile, Mehmet. *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*. Amasya: Cem Ofset, 1997.

Evsile, Mehmet. *Kurtuluş Savaşında Genel Levazım Hizmetleri ve Tekâlif-i Milliye Uygulamaları*. Amasya: Cem Ofset, 1998.

Gencer, Ali İhsan-Sabahattin Özel. *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul: Der Yay., 1991.

Kırzioğlu M. Fahrettin. *Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1977.

Menç, Hüseyin. *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*. Ankara: Yeşilirmak Kitabevi, 1992.

Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995.

Pontus Meselesi. Haz. Yılmaz Kurt. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yay., 1995.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.

EK 1. Saraydüzü Kışla Binasının eski hali

1898-1900 yıllarında yapılan Saraydüzü Kışla Binası, 1944 yılında yıkılarak yerine bazı askerî tesisler yapılmış; heyelan tehlikesi dolayısıyla 1986 yılında bu binalar da yıkılmıştır. Ancak Millî Mücadele döneminin hatırasını yaşatmak üzere 1997 yılında binanın tekrar yapılması kararı alınmıştır. Bulunduğu yerin heyelan riski taşıması itibarıyla binanın başka bir yere yapılmasına karar verilmiştir. Şamlar Mahallesi girişinde 2007 yılında eski dış görünümüne sadık kalınarak, rekonstrüksiyon olarak bugünkü görünümüne kavuşmuştur. İçinde, EK 2'de verilen Atatürk ve heyetteki arkadaşlarının 12 Haziran 1919 günü saat 17:00'de Cülûstepe mevkiinde Amasyalı heyet tarafından karşılanış anları balmumu heykellerle canlandırılmıştır.

EK 2. Atatürk'ün Amasya'da karşılanma anını canlandıran balmumu heykeller

EK 3. Saraydüzü Kışla Binası ve Millî Mücadele Müzesi (Günümüz hali)

EK 4. Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey ve Ali Fuat (CEBESOY) Paşa ile toplantıda, Amasya, 21 Haziran 1919. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 5. Amasya Tamimi (Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Milli Mücadele Sergisi)

ATASE ARSIVI
A
D 1335/7
F 1-1

اولاً - این سند منقول است از دست نوشته ای که در تاریخ ۱۳۳۵/۷/۱۱ در اماسیا در حضور
۲ - آقایان ...
۳ - ...

صورت
مهر
مهر
مهر

ATASE ARSIVI
A
D 1335/7
F 1

۱ - ...
۲ - ...
۳ - ...
۴ - ...
۵ - ...
۶ - ...
۷ - ...
۸ - ...
۹ - ...
۱۰ - ...

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Mehmet EVSİLE | Amasya Üniversitesi |
mevsile[at]amasya.edu.tr | ORCID: 0000 0001 5289 8703**

04.05.1960'ta Merzifon'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Merzifon ve Samsun'da tamamladı. 1982 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1984'te Dicle Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı olarak göreve başladı. 1986-1988 yılları arasında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde *Birinci Dünya Harbi Sırasında Atatürk'ün Diyarbakır'daki Faaliyetleri* adlı teziyle Yüksek Lisans; 1989-1992 yılları arasında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda *Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938)* adlı teziyle Doktorasını tamamladı. 1992'de Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. Burada Anabilim Dalı Başkanlığı ve Bölüm Başkanlığı görevlerini üstlendi. 1996'da Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyeliği kadrosuna geçti. 24 Kasım 1998 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında Doçent unvanını aldı. 28 Eylül 2009 tarihinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Profesör kadrosuna atandı. 30 Temmuz 2013 tarihinden beri Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Profesör kadrosunda görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Mehmet EVSİLE | Amasya University |
mevsile[at]amasya.edu.tr | ORCID: 0000 0001 5289 8703**

Born on 04.05.1960 in Merzifon, he completed his primary and secondary education in Merzifon and Samsun. In 1982, he graduated from Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History. In 1984, he started to work as a lecturer of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution at Dicle University. Between 1986 and 1988, he completed his Master's degree at Ankara University Institute of Turkish Revolution History with his thesis titled *Atatürk's Activities in Diyarbakır during the World War I* and between 1989 and 1992, he completed his PhD at Fırat University Institute of Social Sciences, Department of History with his thesis titled *Atatürk's War Industry (1920-1938)*. In 1992, he was appointed as an Assistant Professor at Dicle University, Faculty of Education, Department of History. He served as the Head of the Department and Head of the Department. In 1996, he moved to Ondokuz Mayıs University, Amasya Faculty of Education, Department of Social Studies Education, Department of History Education. On November 24, 1998, he received the title of Associate Professor in the field of History of the Republic of Türkiye. On September 28, 2009, he was appointed as a Professor at Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Department of Secondary Social Studies Education, Department of History Education. Since July 30, 2013, he has been working as a Professor at Amasya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History.